

Magdalena Szalbot
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

PRZYGRANICZNA DWUDZIELNOŚĆ CIESZYNA I CZESKIEGO CIESZYNA A ŻYCIE CODZIENNE MIESZKAŃCÓW ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO

Hastings Donnan i Thomas M. Wilson twierdzą, że granice państwowe „są miejscami specyficznych kulturowych relacji (...)” oraz „mają swoiste cechy, które odróżniają je od innych obszarów (...)”¹. Przybliżając poglądy cytowanych autorów Joanna Kurczewska zauważa, że granica nie jest po prostu linią graniczną na mapie; należy ją pojmować „jako złożony, wielowymiarowy czynnik kreujący życie społeczne”². Granica „i wszystko, co się na niej dzieje, stwarza, rozwija i utrwała pewną specyficzną formę kultury”. Kulturotwórcze w swym charakterze granice „stanowią bardzo złożone, wielowymiarowe zjawisko społeczne, kulturowe, polityczne i ekonomiczne”³.

Nie inaczej jest na Śląsku Cieszyńskim. Od 1920 roku, w którym to zapadła decyzja o podziale tego obszaru na część polską i czechosłowacką (później czeską), ustanowiona na rzece Olzie granica państwowa wyodrębniła z historycznego Cieszyna nowy ośrodek miejski – Czeski Cieszyn (Český Těšín). Od tego momentu tożsamość kulturowa obu miast została „naznaczona” przygranicznością i dwudzielnością. Utrzymujący się już od 90 lat podział powoduje, że przygraniczna dwudzielność stała się elementem lokalnego dziedzictwa kulturowego obu miejscowości i do pewnego stopnia całego Śląska Cieszyńskiego. Sposób doświadczania, postrzegania i oceniania tego faktu przez mieszkańców może być uznany za jeden z kluczy do poznania tożsamości tego szczególnego fragmentu polsko-czeskiego pogranicza.

Cieszyn i Czeski Cieszyn to ośrodki wyróżniające się na tle innych miejscowości regionu. Przez stulecia niepodzielony Cieszyn stanowił główne miasto Księstwa Cie-

---

1 H. Donnan, T. M. Wilson: *Granice tożsamości, narodu i państwa*. Kraków 2007, s. 19, 34.

2 Tamże, s. 37 (z przypisu redakcji naukowej – J. Kurczewska).

3 Tamże, s. 35, 38.

szyńskiego. Obecnie oba miasta wspólnie pełnią funkcję nieformalnej stolicy Śląska Cieszyńskiego. Jako centrum założonego w 1998 roku euroregionu, Cieszyn i Czeski Cieszyn są przestrzenią realizacji wielu projektów, którym przyświeca idea polsko-czeskiego zbliżenia. W związku z bezpośrednim sąsiedztwem oraz z otwarciem granicy oba miasta od lat są również miejscem, w którym dochodzi do nieformalnych, oddolnych kontaktów między mieszkańcami polskiej i czeskiej strony Śląska Cieszyńskiego.

Przygraniczne procesy zachodzące na terenie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna mają wpływ nie tylko na mieszkańców obu tych miast. Oczywiście z racji stałego, bezpośredniego kontaktu z tym miejscem grupa ta najsilniej odczuwa przygraniczny charakter obu miejscowości. Jednak doświadczanie różnych aspektów przygranicznej dwudzielności miasta nad Olzą jest również udziałem szerszego kręgu osób zamieszkujących różne rejony Śląska Cieszyńskiego. Mieszkańcy regionu regularnie odwiedzający Cieszyn lub Czeski Cieszyn, który jest dla nich np.: miejscem kształcenia, pracy zawodowej, dokonywania zakupów, załatwiania spraw urzędowych, zaspokajania potrzeb kulturalno-rozrywkowych itd., przekraczają granicę na Olzie i udają się również – w różnych celach – do zagranicznego miasta.

Aby rozpatrzyć zagadnienie dziedzictwa kulturowego jako klucza do poznania tożsamości pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim, której elementem jest również przygraniczna dwudzielność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna, przeprowadzono badania, których celem było ukazanie, jak ów przygraniczny dwudzielny układ funkcjonuje na poziomie realizowanych zachowań transgranicznych oraz w świadomości szerszego kręgu osób zamieszkujących Śląsk Cieszyński. Wyniki badań ukazują zaledwie pewien wycinek wiedzy na temat tego, jaki charakter ma obecnie życie codzienne przy granicy.

Do badań wybrano szczególną grupę osób. Młodzi ludzie wkraczający w dorosłość zamieszkujący różne miejscowości Śląska Cieszyńskiego, w przeciwieństwie do swoich rodziców i dziadków, nie są obciążeni brzemieniem niełatwych polsko-czeskich stosunków przygranicznych sprzed lat. Z tej racji stanowią potencjał ziemi cieszyńskiej – od ich postaw zależy dalszy kierunek zmian przygranicznych polsko-czeskich stosunków. Prosząc badanych o wypełnienie ankiet z pytaniami dotyczącymi m.in.: realizowanych form zachowań transgranicznych, znajomości kluczowych momentów w historii tego regionu, oceny podejmowanych wspólnie inicjatyw „dwumiejskich” itd., starałam się ustalić, w jaki sposób oraz w jakim zakresie te różne aspekty przygranicznej dwudzielności miasta, w którym obecnie pobierają naukę, mają wpływ na ich codzienne życie, a nawet na plany na przyszłość.

Badania ankietowe zostały przeprowadzone na przełomie 2009 i 2010 roku na grupie 139 uczniów zamieszkujących różne miejscowości polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Tylko dla ok. 20% badanych Cieszyn lub Czeski Cieszyn jest zarówno miejscem zamieszkania, jak i edukacji. Objęta badaniami młodzież w wieku od 16 do 19 lat uczy się w jednym z gimnazjów oraz w kilku szkołach średnich Cieszyna i Czeskiego Cieszyna i praktycznie każdego dnia bywa w którymś z interesujących nas miast. W grupie badawczej liczebnie przeważały dziewczęta (93 osoby) nad chłopcami (44 osoby). Badania zaprojektowano w taki sposób, aby wśród respondentów zamieszkujących Śląsk Cieszyński, możliwe było wyodrębnienie trzech podgrup składających się z: młodych Polaków uczących się w Cieszynie oraz Polaków i Czechów pobierających naukę w Czeskim Cieszynie⁴.

4 Z 49 osób 45 uczestniczących w badaniach cieszyńskich licealistów zadeklarowało narodowość polską (4 osoby - śląską). Bardziej zróżnicowane odpowiedzi przyniosło pytanie

Składający się z 36 punktów kwestionariusz ankiety obejmował pytania zamknięte oraz otwarte. Posłużenie się ankietą zawierającą ten sam zestaw pytań sformułowanych w języku polskim oraz czeskim, z jednej strony pozwoliło na ustalenie, jakie opinie na dany temat przeważają wśród młodych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego (niezależnie, czy chodzi o stronę polską, czy czeską), a z drugiej – na porównanie zdania na temat tych samych kwestii nastoletnich Polaków związanych z Cieszynem oraz Polaków i Czechów uczących się w Czeskim Cieszynie. W niniejszym sprawozdaniu omówię odpowiedzi uzyskane tylko na wybrane pytania ankiety.

Regularny kontakt z przygranicznym miastem podwójnym umożliwia realizację różnych zachowań transgranicznych. Wpływa to na sposób postrzegania tego ośrodka oraz pozwala osobiście doświadczyć przygranicznego charakteru Śląska Cieszyńskiego. Za najważniejszą praktykę transgraniczną należy uznać przekraczanie granicy państwowej. Odpowiadając na pytanie dotyczące częstotliwości wizyt w zagranicznym Cieszynie, większość badanych przyznała, że przekracza granicę na Olzie. Niektórzy mają w zwyczaju bywać w sąsiednim mieście „prawie codziennie”, a inni – „spordycznie” lub „bardzo rzadko”. Większość respondentów uściślała, że bywa – odpowiednio w Cieszynie lub w Czeskim Cieszynie – kilka razy w tygodniu, w miesiącu lub tylko kilka razy w roku. Ogółem kilkanaście osób z badanej grupy stwierdziło, że w zagranicznym Cieszynie nie bywa w ogóle lub też nie udzieliło odpowiedzi na powyższe pytanie. Czy porównując deklaracje młodych Polaków uczących się w Cieszynie lub w Czeskim Cieszynie oraz nastoletnich Czechów, prawie codziennie bywających w lewobrzeżnym⁵ mieście, można mówić o pewnych podobieństwach lub prawidłowościach dotyczących częstotliwości przekraczania granicy dzielącej oba miasta? Wspólnym rysem w deklaracjach każdej z wyodrębnionych na potrzeby badań podgrup respondentów jest stwierdzenie, że w ich przypadku rzeczywiście mamy do czynienia z realizacją tego rodzaju praktyki transgranicznej. Inna prawidłowość, dostrzeżona w trakcie porównywania odpowiedzi tych trzech grup, dotyczy młodych Zaolzian, którzy już w tym miejscu, częściej niż pozostali, podawali powody skłaniające ich do przekraczania granicy. Podczas gdy Polacy uczący się w gimnazjum z polskim językiem wykładowym w Czeskim Cieszynie wspominali tu o wizytach w sąsiednim mieście, m.in. w celu zakupu polskiej prasy, czy zobaczenia czegoś w teatrze, uczący się również w Czeskim Cieszynie kilkunastoletni Czesi, częściej mówili o odwiedzaniu sklepów (głównie odzieżowych) po polskiej stronie granicy. Osoby z ostatniej wymienionej podgrupy częściej niż pozostałe określały częstotliwość swoich wizyt w sąsiednim mieście w skali roku lub półroczu, a nie np. tygodnia lub

---

o identyfikację narodową w grupie 47 uczestniczących w badaniach uczniów czeskokieszyńskiego gimnazjum z polskim językiem nauczania. 20% z nich określiło się mianem Polaków, ale tak samo liczne okazały się osoby deklarujące narodowość czeską lub śląską oraz inną (np.: zaolziańską, czeską/śląską, polską/śląską). 15% badanych w obrębie tej grupy nie określiło swej identyfikacji narodowej. Natomiast wśród 43 przebadanych uczniów czeskiej szkoły średniej z Czeskiego Cieszyna dominowały wskazania na narodowość czeską (54%), śląską (16%) oraz morawską (niecałe 10%). Mimo stwierzonego niejednolitego charakteru narodowościowego wyodrębnionych podgrup, dla zachowania przejrzystości wywodów, w tekście – upraszczając sprawę – na ich oznaczenie będę posługiwać się określeniami: Polacy, Zaolzianie i Czesi.

5 Określenia „lewobrzeżne” lub „prawobrzeżne” miasto odnosi się odpowiednio do Czeskiego Cieszyna i Cieszyna.

miesiąca. Jako grupa również realizują interesującą nas tu formę zachowania transgranicznego, lecz jej częstotliwość zdaje się być mniejsza.

Odpowiedzi na kolejne pytanie dostarczyły informacji na temat najczęstszych powodów przekraczania przez młodzież granicy na Olzie i wkraczania w przestrzeń zagranicznego Cieszyna. Dla zamieszkujących różne miejscowości Śląska Cieszyńskiego uczniów, najczęstszym celem wizyt w sąsiednim mieście są zakupy. Prawdopodobnie ta odnosi się w takim samym stopniu do Polaków bywających w czasie roku szkolnego pięć razy w tygodniu w Cieszynie, jak również młodych Zaolzian oraz Czechów, choć ich deklaracje zdradzały zainteresowanie nabywaniem odmiennych towarów. Dla badanych grup młodzieży otwarta granica i przestrzenna bliskość obu miast, oprócz wizyt o podłożu handlowym, wiąże się z realizacją różnych form zachowań. Wizyty nastoletnich Polaków z Cieszyna w Czeskim Cieszynie oprócz zakupów są też ukierunkowane na zaspokajanie codziennych potrzeb rozrywkowo-rekreacyjnych i towarzyskich. Przekraczają oni granicę, aby udać się: „na basen”, „na spacer”, „na kręgielnię”, „na lody”, „na piwko” lub „na imprezę”. Z kolei częstotliwość zakupów dokonywanych w Cieszynie przez młodych Zaolzian równoważy: udział w życiu kulturalnym polskiej strony miasta (bywanie w kinie, w teatrze, w księgarniach itp.), zwiedzanie zabytkowych zakątków Cieszyna oraz podtrzymywanie kontaktów z mieszkającą w Polsce rodziną. Uczący się w Czeskim Cieszynie Czesi najrzadziej wspominali w tym miejscu o innych, niż handlowe celach swych „wycieczek” na polską stronę miasta. Tylko pojedyncze osoby z tej grupy chodzą do Cieszyna, aby pospacerować, zwiedzić zabytkowe miejsca, „posiedzieć w herbaciarni” lub spotkać się ze znajomymi. Wspominając równie często, co pozostali o dokonywaniu zakupów w sąsiednim mieście, częściej niż Zaolzianie wskazywali w tym miejscu na cieszyńskie targowiska.

Wskazanie przez badaną młodzież konkretnych, najczęściej odwiedzanych – odpowiednio po czeskiej lub po polskiej stronie – miejsc w sąsiednim mieście, potwierdziło odpowiedzi uzyskane na poprzednie pytanie, dotyczące celu przekraczania granicy. Oprócz wyszczególnienia po raz kolejny sklepów, które czasami były wymieniane z nazwy, udający się do lewobrzeżnego miasta Polacy najczęściej wymieniali czesko-cieszyński rynek. Młodzi Zaolzianie, w przypadku których dopiero to pytanie ujawniło również pewną regularność bywania na cieszyńskich targowiskach, wykazali się znacznie lepszą, niż ich czescy rówieśnicy, znajomością nazw ulic i innych – przede wszystkim zabytkowych – zakątków Cieszyna. Deklarowali, że bywają na cieszyńskim rynku, na Wzgórzu Zamkowym, na ulicy Głębokiej lub też spacerują po „cieszyńskiej Wenecji”.

Przekraczanie granic państwowych regulują – ostatnio ulegające zmianom w tej części Europy – przepisy. Dlatego celem badań było również ustalenie, czy zamieszkująca Śląsk Cieszyński młodzież zauważyła w ostatnich latach jakieś zmiany w przepisach granicznych. Zdania okazały się podzielone – prawie połowa respondentów potwierdziła wejście w życie pewnych zmian, ale zbliżona była również ilość negatywnych odpowiedzi na to pytanie. O zauważeniu zmian częściej informowali Polacy uczący się w prawobrzeżnym mieście. Najmniej wskazali ich młodzi Zaolzianie. Rozkład odpowiedzi potwierdzających lub zaprzeczających dostrzeżenie zmian w obrębie każdej z badanych podgrup respondentów okazał się odmienny. Jednak ci młodzi mieszkańcy polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego, według których przepisy gra-

niczne zmieniły się, okazali się zgodni podając na potwierdzenie te same, konkretne przykłady. Młodzież zamieszkująca po obu stronach granicy najczęściej wspominała w tym miejscu o „otwarciu” granicy, o zaprzestaniu kontroli granicznych, o możliwości przekraczania granicy bez konieczności okazywania dokumentów oraz o wejściu do strefy Schengen. Kilka osób posłużyło się sformułowaniem, że obecnie „zniesiono” lub wręcz, że „nie ma granicy”. Jednostkowy charakter miały wypowiedzi o możliwości swobodnego przenoszenia różnych towarów przez granicę, czy też o przywróceniu dwustronnego ruchu pieszych na mostach granicznych.

Mimo obiegowego przekonania o podobieństwie języka czeskiego i polskiego oraz powszechnego posługiwania się przez ludność Śląska Cieszyńskiego gwarą, młodszą generację tego zróżnicowanego pod względem językowym terenu, postanowiłam zapytać również o to, czy porozumiewanie się w sąsiednim Cieszynie sprawia im trudności. Dla 80% polsko-czesko-zaolziańskiej próby badawczej komunikacja w zagranicznym Cieszynie nie stanowi problemu. W każdej z wyodrębnionych grup liczebnie przeważały deklaracje, że porozumiewanie się nie stanowi kłopotliwego aspektu przygranicznego współżycia. Na tutejszym pograniczu najbardziej swobodnie pod tym względem zdają się czuć młodzi Polacy zamieszkujący czeską stronę, znający zarówno język polski, jak i czeski oraz gwarę.

Kolejne zagadnienie, do którego mieli ustosunkować się nastoletni mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego, dotyczyło zainteresowania tym, co dzieje się w mieście po drugiej stronie granicy. Wybrana przez 85% badanych opcja odpowiedzi na to pytanie ujawniła generalnie obojętny stosunek do wydarzeń i spraw, którymi żyje leżące tuż za granicą miasto.

Badania pokazały również, że uczniowie wchodzący w skład grupy badawczej w większości nie uczestniczą w imprezach kulturalnych organizowanych w sąsiednim mieście. Tylko 18% badanych potwierdziło, iż przekracza granicę na Olzie w tym właśnie celu. Polacy uczący się w Cieszynie i Czesi regularnie bywający w Czeskim Cieszynie, którzy odpowiedzieli, że zdarza się im brać udział w imprezach kulturalnych w sąsiednim mieście, najczęściej wskazywali na „Święto Trzech Braci”, które w czerwcu każdego roku równoległe odbywa się w obu nadolziańskich miastach. Podczas gdy młodzież z polskiej strony Śląska Cieszyńskiego najliczniej deklarowała udział we wspomnianej „dwumiejskiej” imprezie, wybory młodych Zaolzian dotyczyły również innych wydarzeń kulturalno-rozrywkowych tuż za granicą (np. koncertów na cieszyńskim rynku i przedstawień teatralnych).

Możliwość korzystania z dodatkowej miejskiej oferty kulturalno-rozrywkowej na terenie sąsiedniego Cieszyna stwarza młodym ludziom okazję zawierania nowych znajomości. Odpowiedzi uzyskane na kolejne pytanie, potwierdziły powyższą zależność. Jedynie 11% ogółu badanych nastolatków przyznało, że udział w którejś z imprez organizowanych na terenie Cieszyna lub Czeskiego Cieszyna zaowocował w ich przypadku zawarciem znajomości z mieszkańcem sąsiedniego miasta. Najbardziej otwarci na zawieranie transgranicznych znajomości okazali się nastoletni Czesi.

Aby pogłębić wiedzę na temat nawiązywania i trwałości tych przygranicznych kontaktów, zapytałam również wprost osoby z badanej grupy, czy mają znajomych wśród rówieśników, którzy mieszkają lub uczą się w zagranicznym Cieszynie i czy utrzymują z nimi regularne kontakty. Zaledwie 21% badanych udzieliło twierdzącej odpowiedzi na tak postawione pytanie, ale tylko w przypadku 7% respondentów są to znajomości

podtrzymywane. 14% osób swoje kontakty z rówieśnikami zamieszkującymi zagraniczną część Śląska Cieszyńskiego określiło mianem sporadycznych.

Aby dowiedzieć się, czy realizowane na terenie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna praktyki transgraniczne znajdują odzwierciedlenie w sposobie postrzegania tych miast, w kolejnym pytaniu poprosiłam badanych młodych ludzi o wypisanie automatycznie nasuwających im się skojarzeń, związanych z miastem po polskiej i po czeskiej stronie Olzy. Prawie połowa, bo aż 47% nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie lub też stwierdziło, że żadne skojarzenia im się nie nasuwają. Pozostałe uzyskane odpowiedzi – ze względu na otwarty charakter pytania – okazały się zróżnicowane. Oprócz stwierdzeń, że oba Cieszyny budzą u badanych pozytywne odczucia oraz, że są to miasta nasuwające im myśl o: szkole, zakupach i zabytkach, w przypadku 10% badanych pierwsze skojarzenia nawiązują wprost do przygranicznej dwudzielności interesujących nas ośrodków. Tej grupie młodych ludzi Cieszyn i Czeski Cieszyn przywodzi na myśl: dzielącą je rzekę Olzę, tłumnie odwiedzane w ramach przygranicznej turystyki handlowej targowiska, tę samą nazwę określającą oba miasta, różnice językowe, wspólne dzieje historyczne, możliwość zakupu tuż za granicą tańszych produktów, samą granicę, miasto graniczne lub region przygraniczny oraz miejsce styku Polski i Czech.

Badanej młodzieży trudno było jednak ocenić, czym wyróżnia się miasto, w którym się uczą, na tle innych miejscowości w Polsce lub w Republice Czeskiej. Wielu badanych wskazało w tym miejscu na: „urok” nadolziańskiego miasta, jego „wygląd”, „atmosferę”, „niepowtarzalny klimat”, „malownicze położenie”, zabytkowy charakter, „bogatą historię i kulturę” oraz „mentalność” mieszkających tu ludzi. Łącznie 30% badanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Uznali, że nie potrafią wskazać jakichś szczególnych cech interesujących nas miast lub też stwierdzili, że nie wyróżniają się one niczym specjalnym. Niektórzy przyznali, że brak im wiedzy na temat innych miast, z którymi mogliby porównać oba Cieszyny. Nieliczne odpowiedzi wykazały, że Cieszyn i Czeski Cieszyn funkcjonują w świadomości badanych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego jako przygraniczny, dwudzielny ośrodek miejski. Młodzi Polacy wskazywali np. na „bliski kontakt z Czechami” i obecność granicy. Odnotowałam również wypowiedź, że: „Cieszyn ma największe przejście graniczne w południowej Polsce”. Niektórzy Zaolzianie twierdzili, że jest to „zarówno polskie, jak i czeskie miasto” lub też „jakby jedno miasto, które jest ewenementem, bo to właściwie jedno miasto (...) podzielone na dwa”. Młody Zaolzianin wypowiadając się o Czeskim Cieszynie stwierdził, że „Jest to miasto graniczne, [leżące] na specyficznym terenie z liczną [polską] mniejszością narodową”. Z kolei nastoletni Czesi zwracali uwagę na wyróżniającą lewobrzeżny Cieszyn obecność polskich napisów, określając go również mianem miejsca, w którym stykają się różne kultury.

Celem badań było również ustalenie, czy na sposób postrzegania przygranicznej dwudzielności Cieszyna i Czeskiego Cieszyna wpływa znajomość historii tego terenu oraz zainteresowanie bieżącym życiem obu miast. Zgromadzone informacje ujawniły generalnie słabą znajomość historii Cieszyna i Czeskiego Cieszyna, i co za tym idzie – całego regionu. Młodzi mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego poproszeni o wskazanie roku i opisanie okoliczności wytyczenia w przestrzeni Cieszyna granicy, w większości (prawie 70%) pozostawili pytanie bez odpowiedzi lub przyznali, że nie posiadają wiedzy na ten temat. Przybliżoną datę ustanowienia granicy na Olzie, np. rok: 1918, 1919, 1921 lub określenie „lata międzywojenne” podało ogółem 10% badanych. Tylko

8% respondentów bezbłędnie powiązało podział Cieszyna z rokiem 1920. Niecałe 6% badanych wykazało się wiedzą, że decyzja o wytyczeniu w tym miejscu granicy zapadła podczas „konferencji ambasadorów” w belgijskim mieście Spa. Najwięcej trafnych odpowiedzi na to pytanie udzielili Polacy uczący się w Czeskim Cieszynie. Ponadto łącznie niecałe 9% badanych podało, że granica została wytyczona w 1945 lub w 1944 roku lub „po drugiej wojnie światowej”. Wskazania na ten okres pojawiały się najczęściej w odpowiedziach uczniów z cieszyńskich szkół średnich. Najslabszą znajomość poruszonych zagadnień stwierdzono u badanych Czechów.

Udzielając odpowiedzi na kolejne pytanie uczniowie z cieszyńskich i czeskocieszyńskich szkół mieli, według własnego uznania, wytypować dwa lub trzy najważniejsze wydarzenia w historii Cieszyna rozciągającego się na obu brzegach Olzy. Ponad połowa badanych (60%) nie ustosunkowała się do tego pytania. Jednak zestawienie odpowiedzi pozostałych pozwala mówić o pewnych prawidłowościach w sposobie postrzegania przez badanych dziejów obu Cieszynów. Niecałe 20% badanych za jedno z najważniejszych wydarzeń w historii Cieszyna i Czeskiego Cieszyna uznało moment założenia miasta. Drugą co do wielkości grupę (12%) stanowią osoby, które za ważny moment uznały otwarcie granic oraz wejście Cieszyna i Czeskiego Cieszyna do strefy Schengen. Prawie tak samo liczna grupa (11,5%) za znaczącą w historii tych miejscowości datę uznała rok rozdzielenia ich granicą. Nieliczni za istotne okresy w historii obu miast uznali również pierwszą i drugą wojnę światową, „polsko-czechosłowacki spór o Śląsk Cieszyński z 1919 roku”, „zajęcie Zaolzia przez Polaków” oraz „powstanie polskiej sceny w Těšším divadle”⁶.

Badania dowiodły również, że dzieje Cieszyna lub Czeskiego Cieszyna w przypadku przeważającej liczby osób z badanej grupy (89%) nie stanowią przedmiotu rozmów z rodzicami lub kolegami szkolnymi. Nieco więcej respondentów przyznało, że w rodzinnym lub przyjacielskim kręgu zdarza się im rozmawiać o bieżących problemach miasta, w którym zlokalizowana jest ich szkoła. Jednak we wszystkich wyodrębnionych podgrupach zbliżony był odsetek osób (ok. 70%), które nie przejawiają zainteresowania aktualnymi sprawami Cieszyna i Czeskiego Cieszyna.

Dla badanych nastolatków Cieszyn lub Czeski Cieszyn jest nie tylko miejscem edukacji, ale – co potwierdziły odpowiedzi na wcześniej omówione pytania – przestrzenią realizacji typowych dla współczesnej młodzieży wzorów zachowań w czasie wolnym (konsumpcja, rozrywka, udział w życiu kulturalnym). Kolejne pytanie dotyczyło znajomości przynajmniej trzech wspólnych działań i inicjatyw podejmowanych obecnie przez oba Cieszyny. Kryło się w nim założenie, że zamieszkujący Śląsk Cieszyński młodzi ludzie nie tylko ze słyszenia wiedzą o pewnych działaniach, z których część odwołuje się do idei polsko-czeskiej integracji, ma kulturalno-rozrywkowy charakter i jest adresowana również do osób z tego przedziału wiekowego. Prawie 60% badanych nie odpowiedziało na to pytanie, lub stwierdziło, że nic nie wie na ten temat. Tylko jednostki uznały, że żadne wspólne cieszyńsko-czeskokieszyńskie działania i inicjatywy nie są realizowane. Najczęściej powtarzające się odpowiedzi udzielone przez pozostałe, niecałe 40% badanych można pogrupować, przyporządkowując je do trzech głównych aspektów „dwumiejskiej” współpracy. Zdaniem badanych najczęściej realizowane wspólnie przedsięwzięcia, obejmują przede wszystkim współorganizowanie „Święta Trzech Braci”. W dalszej kolejności wskazywane były takie

6 Teatr Cieszyński w Czeskim Cieszynie.

inicjatywy jak: festiwale filmowe, teatralne, organizacja obchodów 1200-lecia założenia miasta oraz różne projekty i imprezy kulturalne skromniejszego formatu. Część młodzieży wykazała się również rozeznaniami w zakresie współpracy związanej z zarządzaniem miejską infrastrukturą. W tym miejscu respondenci wymieniali wspólne projekty dotyczące np.: planów budowy nowego mostu i utworzenia wspólnego dla obu miast parku na nabrzeżach Olzy, działań na rzecz ochrony środowiska, wprowadzenia polskich i czeskich napisów w obu miastach, pomysłu odtworzenia łączącej oba miasta linii tramwajowej, wprowadzenia dwukierunkowego ruchu pieszych na mostach granicznych, podejmowania współpracy między polską i czeską strażą pożarną, policją oraz urzędami miejskimi. Badani wskazywali też na współpracę w dziedzinie edukacji, obejmującą międzyszkolne wymiany i projekty, w których zdarzało się im brać udział.

Sposób postrzegania przez badaną młodzież Cieszyna i Czeskiego Cieszyna ujawniły również odpowiedzi na kolejne pytanie, w którym młodzi ludzie mieli wskazać, co uznają za symbol miasta, w którym się uczą. Prawie połowa badanych nie odniosła się do tego pytania lub uznała, że w ich przekonaniu nic nie pełni funkcji takiego symbolu. Ci, którzy udzielili odpowiedzi najczęściej wskazywali w tym miejscu na zabytkowe obiekty prawobrzeżnego miasta. Mimo iż kilka osób za symbol Cieszyna lub Czeskiego Cieszyna uznało rzekę Olzę, kwestia granicy nie pojawiła się w ani jednej odpowiedzi.

Bywając regularnie w jednym z nadolziańskich miast i wkraczając – często przy okazji – do sąsiedniego, zagranicznego Cieszyna, mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego mają możliwość porównywania ze sobą obu ośrodków, np. pod kątem panujących w nich warunków życia codziennego. Głosy badanych w kwestii – w którym Cieszynie mieszkańcom żyje się łatwiej – były podzielone. Prawie połowa badanych wskazała na Czeski Cieszyn, choć trzeba pamiętać, że dwukrotnie większa liczba respondentów ma na co dzień kontakt przede wszystkim właśnie z tym miastem. Dokonane przez badanych, w odpowiedzi na kolejne pytanie, porównanie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna kolejno pod względem: komfortu życia, estetyki przestrzeni miejskiej oraz atrakcyjności handlowej, pozwoliło zweryfikować wyniki uzyskane na wcześniej analizowane pytanie. Podobnie jak w przypadku wyżej omawianego pytania, zdaniem większej liczby respondentów lepszy komfort życia zapewnia mieszkańcom Czeski Cieszyn. Jednak pod względem walorów estetycznych oraz atrakcyjności handlowej wyżej oceniony przez tę samą grupę badanych został prawobrzeżny Cieszyn.

Jakiś czas temu lokalne media informowały o koncepcji, aby Cieszyn i Czeski Cieszyn znów połączyć linią tramwajową, która – tak jak przed laty⁷ – miałaby prowadzić przez centra obu miast. Skierowanie do młodzieży pytania, dotyczącego pomysłu połączenia obu miast tym środkiem transportu, miało na celu nie tyle sprawdzenie znajomości nagłaśnianego przez media wycinka historii obu miejscowości, co ustalenie, jak sami badani oceniają ten projekt. Nieco ponad połowa badanych (53%) uznała, że pomysł jest trafiony. Pozostali badani Polacy, Zaolzianie i Czesi, którzy mieli trudności ze sprecyzowaniem swojego stanowiska w tej sprawie, przeważali liczebnie nad tymi, którzy uznali go za „nietrafiony”.

7 Tramwaje kursowały w Cieszynie od 1911 do 1921 roku. Biegająca przez most na Olzie trasa prowadziła od ulicy Bielskiej na prawym brzegu Olzy do dworca kolejowego w lewobrzeżnej części miasta. Po podziale Cieszyna, w związku ze spowalniającymi komunikację kontrolami na moście granicznym, linię tramwajową zlikwidowano.

Interesujące wnioski wynikają z odpowiedzi na kolejne pytanie zadane młodym mieszkańcom Śląska Cieszyńskiego, dotyczące kluczowej dla realizowanych badań kwestii, czyli postrzegania przygranicznej dwudzielności obu miast. W odczuciu przeważającej części badanej młodzieży (70%), w większości tylko uczącej się w Cieszynie lub w Czeskim Cieszynie, miejscowości te – mimo przestrzennej bliskości, podejmowanej współpracy i stwarzania mieszkańcom oraz przyjezdnym okazji do realizacji różnych form zachowań transgranicznych – nie stanowią jednego organizmu miejskiego. W każdej z grup w przybliżeniu trzy razy więcej osób postrzegało Cieszyn i Czeski Cieszyn jako odrębne miasta, od tych, które skłaniały się, aby uznać je za jeden organizm. Badani, którzy uznają miasto po obu stronach Olzy za pewną całość uzasadniali, że przemawiają za tym zarówno względy historyczne (np. „wcześniej były połączone”) oraz obecne przemiany (wejście do strefy Schengen, zniesienie kontroli granicznych). Argumentacja osób, które odwrotnie postrzegają tę sprawę, również odwołuje się do stanu z przeszłości („były za długo rozdzielone (...) żeby się teraz połączyły”), wskazuje na oczywiste różnice (np.: „Ponieważ są to dwa inne miasta w dwóch innych państwach”) oraz odnosi się do zauważonych odmienności kulturowych (np. „w Czechach jest inne, łagodniejsze społeczeństwo”; „różnice są zbyt duże”).

Sposób postrzegania Cieszyna lub Czeskiego Cieszyna jest uzależniony również od emocjonalnego związku badanych z tą miejscowością. Do odczuwania więzi z miastem, które we wspomnieniach badanych uczniów zawsze będzie kojarzyło się z okresem kilkuletniej edukacji, przyznało się 46% badanych. Liczniejszą okazała się grupa, która żadnego specjalnego związku odpowiednio z Cieszynem lub z Czeskim Cieszynem nie czuje. Najliczniejszą grupę osób przywiązanych do Cieszyna stanowią nastoletni Polacy. Z kolei w grupie Zaolzian najwyższą okazała się liczba osób, które nie odczuwają emocjonalnego związku z Czeskim Cieszynem.

Wkraczając w dorosłość młodzi ludzie zastanawiają się nad swoją przyszłością. Zamieszkując różne miejscowości Śląska Cieszyńskiego, kształcąc się w mieście pełniącym funkcję nieformalnej stolicy regionu oraz obserwując zmiany w lokalnym życiu przygranicznym, nastoletnie osoby już teraz gromadzą różne doświadczenia i informacje, które w przyszłości będą miały pewien wpływ na decyzję, czy swą przyszłość łączyć z obecnie zamieszkiwanym regionem. Na dzień dzisiejszy 33% badanych chce w przyszłości żyć i pracować na Śląsku Cieszyńskim. Osoby deklarujące chęć pozostania mówiły, że w ich przypadku wynika to ze swego rodzaju „przyzwyczajenia”, „przywiązania” lub „upodobania”, jakie zrodziło się w nich dla tego terenu. Jeden z badanych stwierdził, że swoje plany na przyszłość łączy ze Śląskiem Cieszyńskim, „ponieważ tutaj się urodziłem i mam sentyment do tej ziemi, a ponadto widzę tutaj ogromny potencjał, który można wykorzystać”. Ponad połowa badanych to osoby niezdecydowane, którym trudno jest na dzień dzisiejszy wskazać miejsce, w którym chciałyby osiąść w przyszłości. Natomiast 10% respondentów już teraz pragnie odciąć się od Śląska Cieszyńskiego, uzasadniając że nie widzi tu dla siebie żadnych perspektyw, obawia się trudności ze znalezieniem pracy, nie pociąga ich wizja życia na prowincji i już teraz myśli o wyjeździe za granicę.

Regularne bywanie w Cieszynie i w Czeskim Cieszynie oraz realizacja różnych form zachowań transgranicznych wpisujących się w życie codzienne, pozwala badanej młodzieży ustosunkować się do kwestii, czy przygraniczne sąsiedztwo tych miast

jest ich atutem, czy też raczej źródłem problemów. Blisko połowa, 46% badanych odpowiadając na powyższe pytanie skorzystała z możliwości wyboru opcji zawierającej deklarację, iż przygraniczna dwudzielność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna nie ma dla nich osobiście znaczenia. Jednak 41% respondentów układ, w jakim od 90 lat tkwią obie miejscowości uznało za ich zaletę, a tylko 10% za wadę i przyczynę różnych problemów. Przygraniczne sąsiedztwo w kategoriach szansy postrzegają częściej Polacy uczący się w Cieszynie, natomiast jako utrudnienie – nastoletni Czesi.

W ocenie 36% badanych, którzy udzielili odpowiedzi na kolejne pytanie dotyczące relacji mieszkańców obu Cieszynów po wejściu Polski i Czech do Unii Europejskiej, stosunki te nie zmieniły się. Równie liczna grupa badanych uznała, że trudno im wypowiadać się w powyższej kwestii. 20% respondentów stwierdziło, że cieszyńsko-czeskokocieszyńskie stosunki zmieniły się na korzyść. Natomiast tylko jednostki (spośród Zaolzian i Czechów) oceniły, że stosunki te uległy pogorszeniu. Na niezmienny charakter przygranicznych relacji najczęściej wskazywali uczący się w Czeskim Cieszynie Zaolzianie. Natomiast Polacy związani z Cieszynem dwa razy częściej od pozostałych deklarowali dostrzeżenie poprawy w przygranicznych stosunkach.

Jakie wnioski wypływają z przeprowadzonych badań? Odpowiedzi młodych Polaków, Zaolzian i Czechów na poszczególne pytania różnią się w detalach, jednak potraktowane łącznie pokazują, w jakich dziedzinach codziennego życia doświadczają oni i uświadamiają sobie przygraniczną dwudzielność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna. Dla zamieszkujących Śląsk Cieszyński nastolatków Cieszyn i Czeski Cieszyn jest miejscem ułatwiającym przekraczanie polsko-czeskiej granicy. Celem wizyt w sąsiednim mieście są przede wszystkim zakupy oraz realizacja innych typowych dla osób w tym wieku wzorów zachowań w czasie wolnym. Porozumiewanie się w zagranicznym mieście nie stanowi dla nich problemu. Jako uczestnicy i obserwatorzy realiów przygranicznego życia, zauważają różnice i podobieństwa między prawo- i lewobrzeżnym Cieszynem. Wykazują pewne rozeznanie w zakresie podejmowanych „dwumiejskich” inicjatyw, w większości oceniają je pozytywnie, choć osobiście nie uczestniczą w nich w pełni. Przeważnie nie mają znajomych wśród rówieśników w Cieszynie za rzeką. Do zmian w przygranicznych przepisach i polsko-czeskich relacjach podchodzą bez większych emocji. Sąsiedztwo Cieszyna i Czeskiego Cieszyna nie ma dla nich osobiście znaczenia. Nie przejawiają większego zainteresowania tym, co dzieje się w mieście po drugiej stronie granicy. Również bieżące problemy miasta, w którym się uczą, nie stanowią przedmiotu ich codziennych rozmów. Badanych cechuje słaba znajomość kluczowych dat i wydarzeń w historii obu miast i tym samym – całego Śląska Cieszyńskiego. W ich odczuciu Cieszyn i Czeski Cieszyn nie stanowią jednego organizmu. Skojarzenia, jakie budzą w nich oba miasta, wyróżniające je zdaniem badanych cechy oraz oddające ich charakter symbole, również w niewielkim stopniu nawiązują do przygranicznej dwudzielności. Badani w większości nie odczuwają emocjonalnego związku z miastem pełniącym funkcję centrum regionu i nie wiedzą, czy w dorosłym życiu chcieliby pozostać na Śląsku Cieszyńskim.

Będące elementem życia codziennego badanej młodzieży transgraniczne wizyty w Cieszynie lub w Czeskim Cieszynie, stwarzają sprzyjające warunki dla osobistego doświadczania przygranicznego charakteru zamieszkiwanego regionu. Jest to jednak pokolenie, dla którego otwarta granica i ulegające poprawie przygraniczne stosunki stanowią naturalny stan rzeczy, do którego przyzwyczaili się. Fakt przygranicznej

dwudzielności Cieszyna i Czeskiego Cieszyna ma dla nich znaczenie przede wszystkim na poziomie podejmowanych zachowań transgranicznych. Jednak wkraczanie w przestrzeń sąsiedniego miasta wiąże się w ich przypadku tylko z zaspokajaniem wybranych potrzeb.

Bibliografia:

Donnan H., Wilson T. M.: *Granice tożsamości, narodu i państwa*. Kraków 2007

Źródła:

Kwestionariusz ankiety pt. *Cieszyn i Czeski Cieszyn w życiu codziennym mieszkańców Śląska* (oprac. M. Szalbot, G. Studnicki), Cieszyn 2009/2010. Archiwum prywatne autorki.

Shrnutí

Příhraniční dvojdílnost Těšína a Českého Těšína a všední život obyvatel Těšínského Slezska

Již od roku 1920, ve kterém bylo rozhodnuto o rozdělení Těšínského Slezska na polskou a československou (později českou) část, státní hranice, která byla stanovena na řece Olši, vyčlenila z historického Těšína nové městské středisko – Český Těšín. Již 90 let přetrvávající rozdělení, je příčinou toho, že příhraniční dvojdílnost se stala složkou místního kulturního dědictví obou měst a do určité míry i celého Těšínského Slezska. Způsob prožívání, sledování a hodnocení příhraniční dvojdílnosti těchto měst jejich obyvateli, může být považován za jeden z klíčů k určení identity tohoto zvláštního úseku polsko-českého pohraničí.

V současné době jsou obě města nad Olší místem realizace mnoha projektů, vedených myšlenkou polsko-českého sblížení, taktéž prostorem, ve kterém dochází k mnoha neformálním kontaktům mezi obyvateli polské a české strany Těšínského Slezska. Cílem provedených výzkumů bylo zjištění, zda příhraniční dvojdílné uspořádání Těšína a Českého Těšína má význam na úrovni realizovaných přeshraničních činností a také zda funguje ve vědomí mládeže bydlící na území Těšínského Slezska a studující v některém z popsaných měst.

V otázkách, kladených mladým lidem, týkajících se mezi jinými důvodů a četnosti překračování hranice na Olši, znalostí klíčových momentů dějin tohoto regionu, hodnocení společných „dvouměstských“ projektů atd., jsem se snažila zjistit, jakým způsobem a v jakém rozsahu, jsou tyto různorodé aspekty příhraniční dvojdílnosti města, ve kterém získávají vzdělání, součástí jejich všedního života.

Summary

Borderland duality of Cieszyn and Czech Cieszyn and the daily life of people inhabiting Cieszyn Silesia

In 1920 the decision was made to divide Cieszyn Silesia into the Polish and Czechoslovakian (later Czech) part, which caused that the border, mapped out along the Olza River, isolated from the historical town of Cieszyn a new urban centre – Czech Cieszyn. This division, which maintained for 90 years, made the borderland duality an element of local cultural heritage of both towns and, to a certain degree, of the whole Cieszyn Silesia. The way in which the borderland duality of these towns is experienced, perceived and evaluated by the residents of the region might be considered a key to familiarizing with the identity of this exceptional section of the Polish-Czech borderland.

Currently, both towns situated on the Olza River are a place where many projects, aiming at bringing Poland and the Czech Republic closer, are implemented. This is also a space in which informal contacts take place between the inhabitants of both sides of Cieszyn Silesia. The conducted studies were to decide whether the borderland duality of Cieszyn and Czech Cieszyn is significant for transfrontier behaviour patterns and whether it exists in the consciousness of the youth inhabiting Cieszyn Silesia and learning in one of the towns. Questions were directed to the young people concerning, among other things, the reasons and frequency of crossing the border on the Olza River, the knowledge of key moments in local history, the evaluation of common initiatives of both cities. This aimed at answering how and to what extent these different aspects of borderland duality of the town where they are educated constitute the elements of everyday life.